

19. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.
20. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – 456 с.
21. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
22. Дудуров О.О. Поняття злочину. Класифікація злочинів / О.О. Дудуров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_6.pdf.
23. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
24. Мирошниченко Н.А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України / Н.А. Мирошниченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць НУ «ОЮА» / голов. ред. С.В. Ківалов. – Вип. 51. – О., 2014. – С. 331–335.

ІЛЬЧЕНКО С. Ю.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, адвокат
(Національна асоціація адвокатів України)

УДК 343.97

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖЕБРАЦТВА

У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані з розкриттям поняття організатора жебрацтва як виду професійного злочинця. У публікації висвітлюються основні питання, які стосуються кваліфікації організації жебрацтва за чинним законодавством України, що сприятиме формуванню дальших розвідок з удосконалення шляхів попередження, виявлення та розслідування професійних злочинів відповідного спрямування.

Ключові слова: жебрацтво, злочинність, злочини, організатор, професійна злочинність, професійні злочини.

В статье рассмотрены актуальные проблемы, связанные с раскрытием понятия организатора попрошайничества как вида профессионального преступника. В публикации освещены основные вопросы, касающиеся квалификации организации попрошайничества по действующему законодательству Украины, что будет способствовать дальнейшим исследованиям, направленным на усовершенствование предупреждения, выявления и расследования профессиональных преступлений соответствующего направления.

Ключевые слова: организатор, попрошайничество, преступность, преступления, профессиональная преступность, профессиональные преступления.

In the article actual problems related to the disclosure of the organizer of the begging as a professional criminal. The publication highlights the key issues relating to the qualifications of the organisation of begging by the current legislation of Ukraine, which will facilitate further research aimed at better prevention, detection and investigation of crimes professional sootvetstvuyushie directions.

Key words: begging, crime, crimes, organizer, professional crime, occupational crime.

Вступ. Професійна злочинність є відносно самостійним видом злочинності. Її зміст складають злочини, котрі вчиняються злочинцями-професіоналами. Така злочинна діяльність ґрунтується на спеціальних знаннях, досвіді та навичках і носить стійкий характер. Завдяки їй здобуваються джерела забезпечення існування певного злочинного середовища.

З огляду на те, що для професійної злочинності притаманні такі риси, як вузька спеціалізація, систематичність та стійкість щодо вчинення певного злочину, злочинець-професіонал із часом набуває звичку, яка потім переходить у норму поведінки із чіткою установкою на обрану ним протиправну діяльність (спеціалізацію). Одним із видів такої професійної спеціалізації є організація жебрацтва.

Власне жебрацтво в Україні не визнається злочином. Адже в нашому суспільстві до збіднілих людей, в яких обірвалися родинні та суспільні зв'язки, завжди ставилися з порозумінням. Можливо причиною такого ставлення є доволі популярне прислів'я «Від суми та тюрми не зарікайся» [16]. Водночас використання жебраків задля протиправного збагачення отримало не лише належний громадський осуд, а й відповідну «прописку» у Кримінальному кодексі (далі – КК) України.

Так, у ст. 150-1 («Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом») та ст. 304 («Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність») КК України передбачено кримінальну відповідальність саме за організацію жебрацтва задля отримання наживи. Особливої суспільної небезпеки цим злочинам надає те, що вони все частіше вчиняються організованими злочинними групами, які не хestують навіть тим, що залучають до збирання пожертв не лише пригноблених, знедолених, хворих людей, а й дітей, причому таке залучення часто супроводжується й вчиненням інших злочинів, наприклад незаконного позбавлення волі або викраденням людини (ст. 146 КК України), чи торгівлею людьми, або укладанням інших незаконних угод щодо людини (ст. 149 КК України) тощо. Враховуючи суспільну небезпечність організації жебрацтва, дослідження її юридичної природи є надзвичайно актуальним.

Особливої актуальності проблематиці що розглядається надає прийняття Концепції Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.10.2015р. № 1053-р, в якій зауважується, що «за даними Міжнародної організації з міграції, з 1991 року понад 120 тис. громадян України могли постраждати від торгівлі людьми з метою сексуальної чи трудової експлуатації, примусового жебрацтва або вилучення органів. Міжнародна організація з міграції щороку ідентифікує близько 1 тис. громадян України, які постраждали від торгівлі людьми в Україні або за її межами» [3].

Питання дослідження такого антисоціального явища, яким є жебрацтво, розкривалися у працях Анатольєва О.І., Благути Р.І., Гусєва С.С., Дегтярьової І.В., Доляновської І.М., Калмикова Д.О., Максимова Є.Д., Прижова І.Г. та інших вчених. Наукові здобутки вказаних науковців підсилили впевненості в необхідності дослідження юридичного змісту організації жебрацтва.

Постановка завдання. Метою даної статті є розкриття змісту організації жебрацтва як виду професійної злочинності задля ефективної протидії цьому агисуспільному явищу.

Результати дослідження. Відповідно до визначення, наданого в тлумачних словниках з української мови, жебрацтво є похідним словом від іншого – «жебрак» та означає: «Збирання милостині; жебрання; старцювання; відсутність необхідних для існування засобів; злиденність, убогість» [12, с. 517].

Водночас найбільш влучне визначення жебрацтва можна зробити з огляду на тлумачення терміну «жебрак», який надано в словнику Брокгауза та Ефрона, де зауважується, що «жебраки це – клас людей, про існування якого мають піклуватися всі інші класи» [17, с. 208]. Саме таке визначення зумовлюється християнськими традиціями.

Вчені, які досліджували проблеми генези жебрацтва, підкреслюють, що із часів середньовіччя сформувалися, так би мовити, основні різновиди жебрацтва, які умовно можна розподілити на три групи. До першої групи належали люди, які певний час були змушені жебракувати у зв'язку з важкою життєвою ситуацією (втрата землі, роботи, майна, ті, хто постраждав від стихійних лих, неврожайів, пожеж) і яких голод гнав просити милостиню. Для більшості це був вимушений стан, альтернатива голодної смерті. Можна припустити, що з першою нагодою вони прагнули повернутися до звичного трудового способу життя.

До другої групи зарахували людей, які жебракували постійно. Це – непрацездатні громадяни, які не одержали з якоїсь причини відповідну підтримку від родини, громади або парафії. Серед них нерідко були люди з психічною хворобою, каліки, безпритульні діти. Представники цієї категорії жебраків, як правило, не мали змогли отримати роботу, а за відсутності соціальної допомоги змушені добувати хліб збиранням милостині. Вони були близькі до категорії професійних жебраків, але відрізнялися від останніх своєю непрацездатністю, неспроможністю забезпечувати себе яким-небудь іншим способом, ніж жебракуванням.

До третьої групи можна віднести професійних жебраків, для яких збирання милостині було «трудовою діяльністю». Вони не шукали для себе оплачуваної суспільно корисної праці, хоча могли її виконувати. Це був спосіб їх життя, що передбачав «конкуренцію, розподіл території для діяльності, дохідних місць, професійні таємниці, традиції, династії, школи підготовки, корпоративні об'єднання» [1, с. 161].

Зважаючи на ідеологічну складову частину такого соціального явища, яким є жебрацтво, все ж слід визнати, що головні причини існування жебраків у нашому суспільстві мають політичне та еконо-

мічне підґрунтя, а саме зубожіння та надзвичайну бідність певних верств населення й відсутність правильного і налагодженого механізму піклування про них із боку держави. Так, Нечаєва О.М. стверджує, що «причини жебрацтва визначаються такими чинниками, як економічна криза; безробіття; зубожіння широких верств населення, більшість якого живе за межею бідності; послаблення сімейних підвалин; втрата старшим і молодшим поколіннями моральних цінностей; пияцтво й алкоголізм, наркоманія; поширення серед дітей і дорослих психічних захворювань» [6, с. 60].

Основні причини зростання жебрацтва, на думку вчених, криються в соціально-політичних перетвореннях, що призвели до зламу суспільної моралі, знецінення інституту сім'ї на загальнодержавному рівні; руйнації державної інфраструктури соціалізації і суспільного виховання дітей без формування нової ефективної структури соціалізації і дозвілля дітей в умовах ринкових відносин; втрати фундаментальних людських цінностей. З огляду на це й сформувалася нова система «комерційної та кримінальної експлуатації дитячої бездоглядності» [7, с. 29].

Слущкий Є.Г. також відзначає такі причини розвитку жебрацтва, бездоглядності та безпритульності: соціально-економічні, соціально-психологічні та медико-психологічні. До соціально-економічних він відносить чинники, які тривалий час порушують трудовий устрій життя і деформують побут людей. Це економічна криза, безробіття, голод, інтенсивні міграційні процеси у зв'язку з військовими конфліктами або природними катаклізмами. Соціально-психологічні чинники, на думку вченого, пов'язані з кризою сім'ї, збільшенням кількості розлучень, із втратою одного з батьків, опікуномством, погіршенням клімату в сім'ї, жорстоким поведінням з дітьми, фізичним покаранням, а інколи й сексуальним домаганням з боку дорослих [13, с. 119]. Медико-психологічні чинники зумовлюються станом здоров'я особи, який унеможлиблює її трудову діяльність [13, с. 119].

Надзвичайно гострою в Україні є проблема подолання бідності. Її вирішення відбувається на найвищому державному рівні. Так, у 2012 році низкою центральних органів виконавчої влади нашої країни було навіть розроблено та прийнято Методику комплексної оцінки бідності [5]. Під час вказаної оцінки бралися до уваги світові показники визначення бідності. Із вересня 2015 року Світовий банк змінив своє визначення крайнього зубожіння. У його термінології «межа бідності», по відношенню до рівня споживання, була піднята з 1,25 доларів до 1,9 доларів (близько 50 грн.) на день (близько 1500 грн. на місяць). При цьому «прогноз аналітиків організації показує, що у 2015 році кількість людей у світі, які живуть в умовах крайнього зубожіння, склала близько 700 млн. людей – майже кожна десята людина на Землі, 9,6%» [10]. В Україні з травня 2017 року мінімальна сума пенсії, яку отримують більше ніж 7 мільйонів громадян України, склала 1312 гривень. Такий її розмір свідчить, що в стані крайнього зубожіння перебуває більше ніж 17% населення України, які є пенсіонерами.

Водночас серед ситуативного та вимушеного жебрацтва привертає на себе увагу й так зване професійне, яке є тим середовищем, що підпитує існування професійної злочинності. Особливо актуальною є ця проблема в аспекті так званої «дитячої злочинності». Як зауважує Долгова А.І., «рання криміналізація, як правило, завжди пов'язана з крадіжками та жебрацтвом» [2, с. 65].

Вітчизняні журналісти слушно зауважують: «Вже досить давно жебрацтво із соціального явища переросло в професію. Причому таку, для якої не потрібно спеціального навчання чи особливих знань. Головне – правильний підхід, якомога більше жалісливих слів, а ще краще – якщо на руках є маленька дитина або довідка про хворобу. Саме таких жебраків найбільше розвелосся останніми роками. Вони «працюють» всюди: біля церков, магазинів та кав'ярень, на автостанціях і просто на вулиці. Складається враження, що жебрацтво стало своєрідною чумою XXI століття» [9].

Як уже зауважувалося, за жебрацтво в нашій країні не передбачено юридичної відповідальності. Водночас організація жебрацтва та використання його як прибуткового злочинного бізнесу за чинним КК України визнається злочином. Причому дії злочинця можуть бути кваліфіковані відповідно до кількох статей Кодексу. Так, статтею 150-1, передбачено відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Ст. 304 КК України, у свою чергу, закріплено відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у тому числі й у зайняття жебрацтвом.

Вченими також зауважується, що з організацією жебрацтва можуть бути безпосередньо пов'язані й такі злочини, як: умисне тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.ст. 121 та 122 КК України у формі коли такі ушкодження спричинено задля змушування особи до зайняття нею, в подальшому, жебрацтвом); незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України – у формі, коли злочин вчиняється стосовно інвалідів із фізичними чи психічними вадами задля примушування їх, у майбутньому, до зайняття жебрацтвом); торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України – у формі примушування людини до заняття жебрацтвом); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України – у формі, коли таке поводження поєднане зі знущанням над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів, наприклад позбавлення тварини їжі, води, продовження тримання хворої тварини на сильному морозі тощо) [15, с. 244].

Слід зауважити, що використаний у даній публікації термін «організатор жебрацтва» є умовним та узагальнюючим. Умовний його характер полягає в тому, що «організатором жебрацтва», за наявності відповідних мотивів, доцільно вважати безпосереднього виконавця таких злочинів, які передбачені ст.ст. 150-1 та 304, а також ст.ст. 121, 122, 146, 149 та 299 КК України. Адже вчиняючи вказані злочини, організатор жебрацтва з метою власної наживи втягує або змушує інших осіб займатися жебрацтвом. Узагальнюючий характер терміну «організатор жебрацтва» полягає в тому, що він своїм змістом здатен охопити всіх можливих виконавців злочинів, спрямованих на використання жебраків.

Так, щодо характеристики суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК України, то, поперше, слід відзначити, що він є спеціальним. Суб'єктом цього злочину є батьки або особи, які їх замінюють. Характеризуючи спеціальний суб'єкт, можна стверджувати, що це є особа, яка володіє певними якостями, конкретними особливостями, вказаними в диспозиції статті, наділена, разом із загальними ознаками суб'єкта, додатковими ознаками, обов'язковими для даного складу злочину. Відповідно до Сімейного кодексу (далі – СК) України та Закону України «Про охорону дитинства» батьками та особами, які замінюють батьків, можуть бути визнані лише ті особи, які мають право і на яких покладається обов'язок виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Батьки – це рідні батько і мати дитини, в тому числі ті, з якими дитина спільно не проживає, а також: а) усиновителі; б) прийомні батьки; в) батьки-вихователі. Особами, які замінюють батьків, відповідно до законодавства є: а) опікун, піклувальник; б) патронатний вихователі; в) фактичний вихователі (особа, яка взяла у свою сім'ю дитину – сироту чи дитину, з інших причин позбавлену батьківського піклування). За відсутності в дитини матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати дитині належне утримання (а також виховувати її та піклуватися про неї), особами, які замінюють батьків, можуть бути визнані баба і дід, повнолітні брат та сестра, а за відсутності в дитини матері, батька, баби, діда, повнолітніх братів та сестер або якщо ці особи не можуть із поважних причин надавати дитині належного утримання (а також виховувати її та піклуватися про неї) – мачуха і вітчим, які проживають із дитиною, а також інші особи, в сім'ї яких виховувалась дитина. Батьків може не бути в дітей-сиріт, підкинутих дітей, дітей, від яких відмовились батьки, безпритульних дітей. Поважні причини, з яких батьки не можуть надавати дитині належного утримання, це: позбавлення батьківських прав; відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав; визнання батьків без вісти відсутніми або недієздатними; оголошення їх померлими; відбування ними покарання в місцях позбавлення волі; перебування їх під вартою на час досудового слідства; розшук їх правоохоронними органами, зокрема пов'язаний з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; тривала хвороба батьків. До осіб, які замінюють батьків, не можуть належати: особи, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої дитини або нагляд за нею на підставі договору (няня, гувернантка, домашній вчитель, тощо); працівники закладів охорони здоров'я, навчальних та інших закладів (лікарні, будинки дитини, школи, дитячі садочки, оздоровчі табори, школи-інтернати, тощо), зобов'язані наглядати за дітьми і піклуватися про них. Такий висновок нам надає аналіз положень ст.ст. 3, 6, 121–140, 164–166, 207–274 СК України [11], Закону України «Про охорону дитинства» [8], Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [7].

Для встановлення видової різноманітності осіб, які використовують малолітніх чи неповнолітніх для заняття жебрацтвом, доцільно прислухатися до думки Топольської І.О., яка виділила чотири групи таких осіб: 1) ватажки – молоді люди 18-25 років, які групують навколо себе підлітків переважно для виконання дрібних доручень, спільного проведення часу, розпивання спиртних напоїв, вживання наркотиків, учинення корисливих злочинів; 2) рецидивісти – раніше судимі особи старше 25 років. Відбувши покарання, вони намагаються встановити втрачені соціальні зв'язки і найкраще це їм вдається в середовищі неповнолітніх; 3) організатори злочинних груп – найчастіше це особи, які є вихідцями з категорії раніше осуджених, з усталеними антисупільними поглядами; 4) утриманці – родичі (найчастіше, батьки) малолітніх (неповнолітніх), деградовані особи, які живуть, переважно, за рахунок антисупільних прибутків. Крім того, вчена зауважує, що «якщо до вчинення злочину неповнолітніх втягують переважно особи чоловічої статі, то до зайняття жебрацтвом їх використовують, здебільшого, матері» [14, с. 45].

Висновки. Подальше вдосконалення діяльності органів, які здійснюють боротьбу з професійною злочинністю, неможливе без детального аналізу кожного її виду. Враховуючи шкоду, яка завдається злочинами, пов'язаними з учиненням жебрацтва, їх вивчення має наукову та практичну значущість. Через те, що законодавством України про кримінальну відповідальність жебрацтво не визнається злочином, кримінально-каранною є діяльність, яка пов'язується з організацією його вчинення. Суб'єкта злочину, пов'язаного із скоєнням жебрацтвом, умовно слід іменувати організатором жебрацтва. Ор-

ганізатором жебрацтва слід вважати особу, яка вчинила злочини, пов'язані з відповідним ганебним соціальним явищем, зокрема передбачені ст.ст. 150-1 та 304, а також ст.ст. 121, 122, 146, 149 та 299 КК України.

Список використаних джерел:

1. Глазунов С.В. Жебрацтво як соціальне явище в історичному вимірі / С.В. Глазунов // Вісник Дніпропетровського університету, 2014, Т. 22, Вип. 24 («Соціологія»). – С. 158.
2. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних / А.И. Долгова. – Москва : Юрид. лит., 1981. – 160 с.
3. Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.10.2015р. №1053-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-%D1%80>. – Назва з екрану.
4. Максимов Л.Н. Организация работы с беспризорными детьми в 1920-е годы / Л.Н. Максимов // Нескучный Сад. – 2003. – № 1. – С. 25–37.
5. Методика комплексної оцінки бідності, затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 08.10.2012 №629/1105/1059/408/612, зареєстровану у Міністерстві юстиції України 24.10.2012р. за №1785/22097 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12>. – Назва з екрану.
6. Нечаева А.М. Детская беспризорность – опасное социальное явление / А.М. Нечаева // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 58.
7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 6. – ст. 147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2342-15>. – Назва з екрану.
8. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 30, ст. 142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. – Назва з екрану.
9. Русин С. Жебрацтво – потреба чи непоганий бізнес / С. Русин // Новини Закарпаття. – 23.04.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakarpatya.net.ua/Zmi/95598-ZHebratstvo-%E2%80%93-potreba-chy-nepohanyi-biznes> – Назва з екрану.
10. Світовий банк підняв межу бідності // hromadske.tv. – 05.10.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hromadske.tv/economics/svitovii-bank-pidnyav-mezhu-bidnosti/>. – Назва з екрану.
11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21– 22, ст.135: із змінами, внесеними згідно із Законом № 2913-VI (2913-17) від 11.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>. – Назва з екрану.
12. Словник української мови: в 11 томах. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наукова думка. Т. 2. – 1971. – 547 с.
13. Слущкий Е.Г. Беспризорность в России: вновь грозная угроза / Е.Г. Слущкий // Социологическое исследование. – 1998. – № 3. – С. 117–121.
14. Топольськова І.О. Боротьба з втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність / І.О. Топольськова. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. – 192 с.
15. Хавронюк М. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону) / М. Хавронюк // Вісник Львівського університету. – Вип. 49. – 2009. – Серія юрид. – С. 244.
16. Чехов А.П. Палата № 6 / А.П. Чехов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ilibrary.ru/text/989/p.3/index.html>. – Назва з екрану.
17. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб.: Типо-Литография И.А. Ефрона, 1897. – Т. 21 (Нибелунги – Нэффлер). – 480 с.

